

УДК 378.147

Катерина Касярум,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки вищої
школи та освітнього менеджменту
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕРСОНІФІКОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

У статті представлено результати реалізації персоніфікованого підходу до формування комунікативної компетенції майбутнього викладача в умовах магістратури. Зроблено аналіз методів, які були використані у навчальному процесі, а саме кейс-метод, метод проєктів та інтерактивні технології.

Ключові слова: комунікативна компетенція, майбутній викладач, магістратура, персоніфікований підхід, педагогічні технології.

В статье представлены результаты реализации персонифицированного подхода к формированию коммуникативной компетенции будущего преподавателя в условиях магистрата. Сделан анализ методов, которые были использованы в учебном процессе, а именно кейс-метод, метод проектов и интерактивные технологии.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, будущий преподаватель, магистратура, персонифицированный подход, педагогические технологии.

The results of realization of personify approach to forming of communicative competence of future teacher of high school in the conditions of magistrate are represented in the article, most effective pedagogical technologies are exposed. The techniques were analyzed that were used in the educational process, namely the case-method, method of projects and interactive technology.

Key words: communicative competence, future teacher of high school, city council, personify approach, pedagogical technologies.

Викладач вищої школи повинен формувати комунікативну компетенцію майбутнього фахівця як важливу характеристику його професійної діяльності. Передумовою успішного виконання такого

завдання є сформованість комунікативної компетенції передусім у викладача вищої школи. На жаль, поряд з блискучими прикладами викладачів, які майстерно володіють мовою та вербальними, невербальними, електронними засобами комунікації, можна зустріти викладачів, які мають значні ускладнення з викладом власної думки та наукової інформації, не вміють адаптувати навчальний матеріал, невправно володіють невербальними засобами спілкування, не готові до застосування електронних засобів комунікації.

Проблему професійної підготовки викладача вищої школи розглянуто в працях В. Андрущенка, С. Астахової, І. Зязюна, Н. Кічук, Н. Кузьміної, А. Кузьмінського, В. Лугового, А. Маркової, Н. Ничкало, Л. Петровської та ін. Проблема компетентісного підходу висвітлювалася в роботах провідних вітчизняних і російських науковців (В. Байденко, І. Бех, Н. Бібік, О. Гура, І. Зимня, М. Ільязова, Н. Кічук, А. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Семенов, А. Субетто, Ю. Татур, А. Хуторської та ін.). Серед зарубіжних дослідників комунікативної компетенції відомі Дж. Грін і Б. Бурлесон, Л. Кечел та Дж. Берберіх, Дж. Кук-Гампертц, Л. Лейдесдорф, С. Савіньйон, Ю. Хабермас, Д. Хаймс. Проблема комунікативної компетенції вивчалася Ю. Букаревою, О. Волченко, І. Голдованською, О. Головко, Т. Грабой, С. Козак, Т. Лобановою, О. Павленко, Ю. Федоренко та ін.

Незважаючи на стійкий інтерес до зазначеної проблеми, такий її аспект як формування комунікативної компетенції в майбутнього викладача в умовах магістратури ще не досліджено.

Мета статті – розкрити засади реалізації персоніфікованого підходу формування комунікативної компетенції у магістрантів педагогічних спеціальностей.

Завдання: розкрити сутність персоніфікованого підходу до формування комунікативної компетенції; виокремити доцільні технології її формування.

Завдяки впровадженню магістратури як етапу підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня вдалося поліпшити й науково обґрунтувати процес формування професійних якостей педагогів, які забезпечують навчально-виховний процес у ВНЗ різного рівня акредитації. Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів в умовах магістратури є дуже важливою для вищої школи, оскільки професійна діяльність викладача пов'язана з комунікативними процесами, з передачею навчальної інформації в різних формах (вербальній, невербальній, документній, електронній) задля формування у майбутніх фахівців необхідних знань та вмінь. Комунікативна компетенція є сукупністю вмінь, здібностей, якостей і

властивостей фахівця, необхідних для успішної професійної діяльності в усіх сферах суспільного життя.

Історико-культурний аналіз генезису вищої освіти дав змогу виявити, що «вища школа виникає і розвивається як втілення ідеї персоналізації в культурно-цивілізаційному процесі. ...Вже з часів Сократа, Платона і Аристотеля стає очевидним, що основним руслом процесу освіти й виховання виступає певний «персоніфікований канал» відносин «вчитель – учень» у різних соціально-історичних і етнокультурних модальностях, ...а рух до персоналізації освітнього процесу як незворотного напрямку еволюції вищої школи найбільш характерний і типовий для становлення класичних європейських університетів» [1, с. 64].

В університетах рівень індивідуального контакту викладача й студента визначає ефективність способу навчання. Академічне спілкування завжди здійснювалося «"з вуст у вуста», на рівні контакту особистостей, свідомостей, світоглядів і життєвого досвіду. ...У Новий час відбувається остаточне утвердження в університетській освіті трьох основних атрибутів – свободи управління, свободи викладання і свободи навчання, і саме ці умови, закладені університетськими свободами в середньовіччя, і досі складають основу розуміння автономії вченої корпорації. У класичних університетах, як правило, домінує принцип персоналізації наукової школи, в якій головне не «де вчився», а «в кого вчився"» [2, с. 23].

А. Валицька [3] стверджує, що персоніфікована спрямованість вищої освіти помітно посилюється у XIX–XX ст., коли виникає нова філософська концепція освіти, яка робить акцент на становленні самосвідомості особистості, на самоформуванні особистості в актах самопізнання культури.

Проблема персоніфікованого підходу «пов'язана з сучасною парадигмою освіти, що вбачає центром освітнього процесу становлення людини з її потребами, мотивами. ...Оскільки персоніфікований підхід до професійного навчання забезпечує мотивовану соціально-професійну адаптацію особи і відображає фундаментальну ідею, що полягає в тому, що ті, хто навчається, бажають одержати освітню послугу, яка найбільшою мірою відповідає їх інформаційним і професійним потребам, то очевидно стає необхідність перегляду існуючих освітніх технологій і реалізації інформаційно-насичених персоніфікованих освітніх процесів» [4, с. 7].

Є. Ігнат'єва в якості базових критеріїв персоналізації педагогічного процесу розглядає: «діалогічність – наявність інтенсивного обміну думками, ідеями, позиціями учасників педагогічного процесу, можливість суб'єкт-суб'єктного спілкування і взаємодії; рефлексію – забезпечення

достатнього спектру зворотного зв'язку всім учасникам педагогічної взаємодії про поточну освіту і зміни, що відбуваються з ними в процесі і результаті взаємодії; співпрацю – можливість передачі частини освітніх функцій тим, хто навчається, їх авторське включення в педагогічний процес на правах партнерів з сумісного конструювання і забезпечення цього процесу (виділено мною. – К. В.)» [1, с. 96].

О. Попова наголошує: «пошук оптимального варіанту побудови інтегрованої системи професійної освіти, орієнтованої на особу (персону), де істотна роль відводиться інформаційним технологіям, є одним з пріоритетних напрямів багатьох педагогічних досліджень» [2, с. 21].

Персоніфікований підхід у нашому дослідженні включав: 1) діагностику розвитку компонентів комунікативної компетенції особистості; 2) діагностику інформаційних і професійних потреб особистості щодо формування її комунікативної компетенції; 3) адаптацію змісту навчальної програми до комунікативних потреб магістранта; 4) реалізацію інформаційно-насиченого персоніфікованого освітнього процесу формування комунікативної компетенції майбутнього викладача, який засновано на діагностико-прогностичних засадах; 4) самоконтроль результатів аудиторної та самостійної роботи; 5) зовнішній контроль результатів формування комунікативної компетенції у магістрантів в умовах магістратури.

Для вимірювання певних компонентів комунікативної компетенції було розроблено методику «Особистісний диференціал комунікативної компетенції майбутнього викладача вищої школи» на основі техніки семантичного диференціала, розробленої Ч. Осгудом в 1957 р. Розглянемо конкретні приклади сформованості комунікативної компетенції майбутніх викладачів. У магістранта Л. невербальний та рефлексивний компоненти особистісного диференціалу комунікативної компетенції (рис. 1) мають недостатній рівень розвитку. Жести, міміка, пози, рухи викликають сміх, магістрант не здатний оцінити власні комунікативні проблеми. Інформаційний компонент відповідає нормі. Високий рівень розвитку має ціннісно-мотиваційний компонент комунікативної компетенції (Л. – людина обов'язку). Майбутній викладач буде вимогливим, відповідальним, але нездатним утримувати увагу на собі і на інформації, яку сповіщає. Втрати інформації на навчальних заняттях будуть дуже великими.

На відміну від нього магістрант М. має високі показники розвитку мовленнєвого компоненту, тобто здатний до застосування вербальних та документних засобів комунікації, але неспроможний до використання електронних засобів, має недостатні рефлексивні здібності, ціннісно-мотиваційні та невербальні показники (рис. 2).

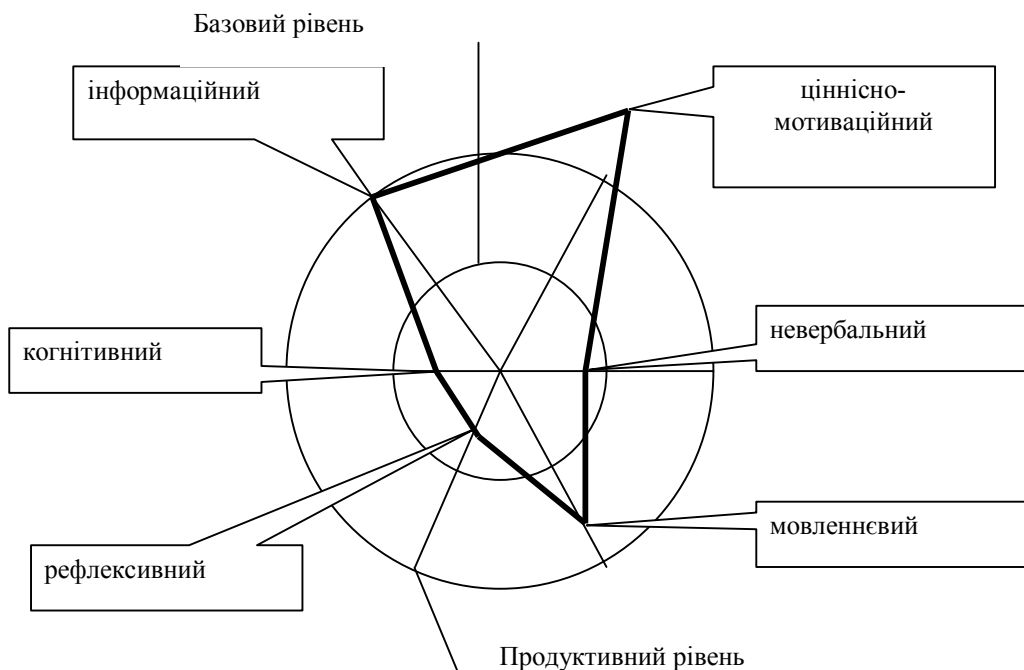

Рис. 1. Особистісний диференціал комунікативної компетенції магістранта Л.

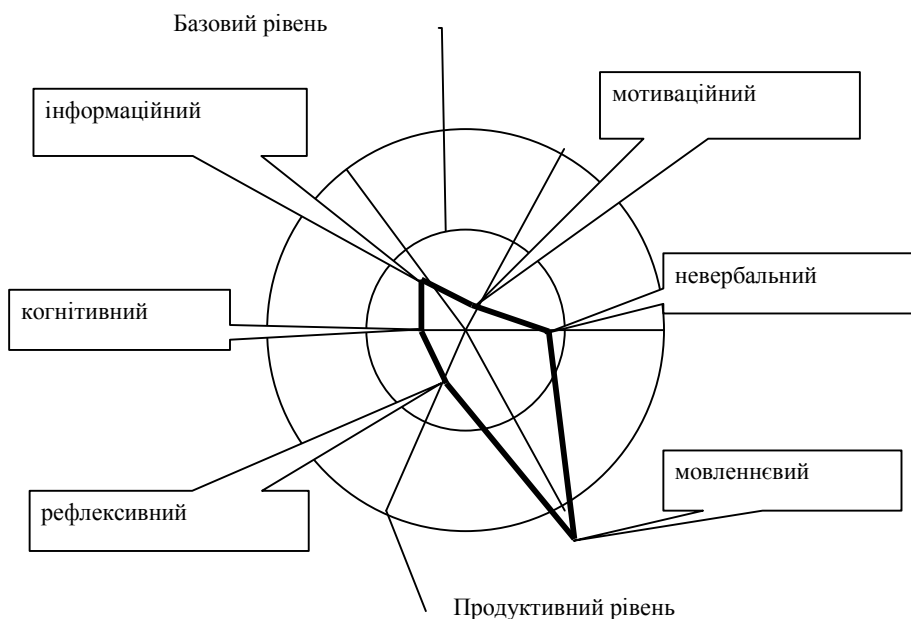

Рис. 2. Особистісний диференціал комунікативної компетенції магістранта М.

Комунікативна компетенція магістранта формувалася як цілісне інтегративне утворення взаємозалежних та взаємодоповнювальних компонентів. Головним завданням був розвиток потенційних здатностей особистості до комунікації, які були виявлені в ході діагностування, та компенсаторне формування на базовому рівні необхідних, але недостатньо сформованих умінь та якостей. У такому випадку особистісні диференціали магістрантів (рис. 1, рис. 2) повинні наближатися до колової структури.

Ідея персоніфікованого підходу реалізувалася під час вивчення елективного курсу «Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи». У ході формування комунікативної компетенції магістрантів використовувалися різні типи технологій відповідно окремим компонентам.

Ефективним для розвитку мовленнєвих і невербальних характеристик комунікації, розвитку контактності, перцептивних якостей особистості виявився комунікативний тренінг. До змісту тренінгу було включено блоки різних комунікативних умінь: вступ у контакт, переривання контакту, аргументування, активне слухання тощо. Система комунікативних вправ була сформована за когнітивним (обов'язковим), мотиваційним, мовленнєвим (вербальним), невербальним, інформаційним, рефлексивним компонентами.

У навчальному процесі були використані кейс-метод, метод проектів та інтерактивні технології. Використання *методу проектів*, зважаючи на незначну кількість навчальних годин курсу, було зведено до мінімуму: «Втрати інформації в комунікативному процесі», «Комунікативні бар'єри», «Застосування викладачем вербальних засобів комунікації у навчальному процесі вищої школи», «Особливості комунікативної діяльності викладача вищої школи при використанні лекційної форми навчання», «Застосування викладачем документних засобів комунікації у навчальному процесі вищої школи», «Застосування викладачем електронних засобів комунікації у навчальному процесі вищої школи».

При використанні проекту «Втрати інформації в комунікативному процесі» магістранти повинні були використати схему (рис. 3), розроблену П. Міщичем [5, с. 20], обґрунтувати психологічні причини цього феномену.

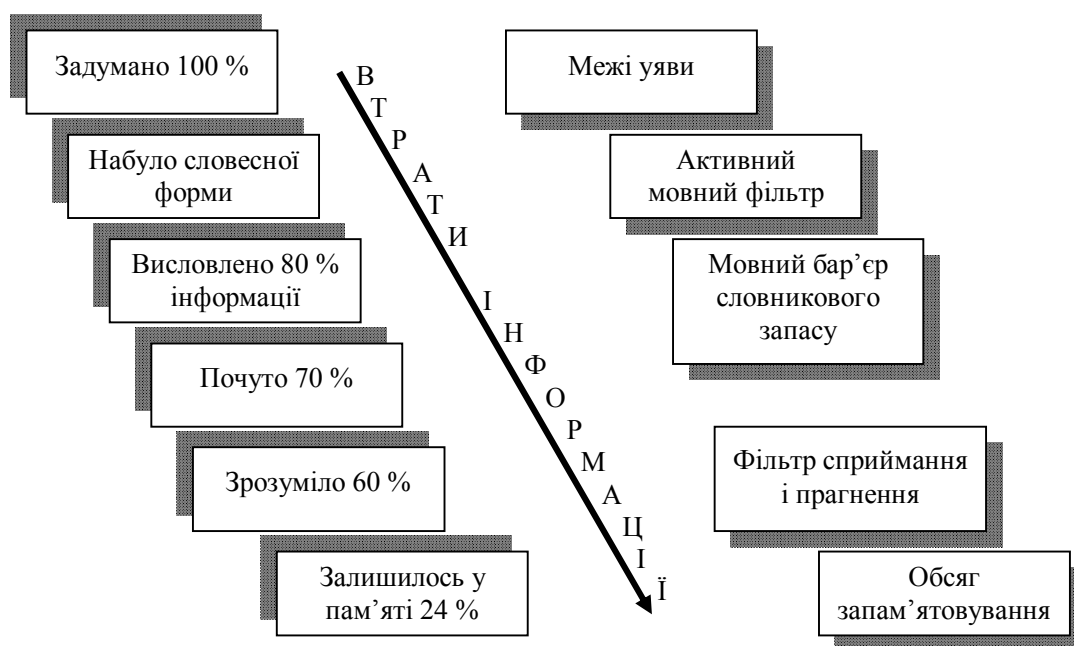

Рис. 3. Схема втрати інформації в комунікації, розроблена П. Міщичем

Виконуючи проект № 4, магістранти повинні були використати відомості про методи підготовки викладачів вищої школи до лекційного викладання Інститутом освіти Лондонського університету [6, с. 42–43]:

1. Традиційна лекція – усне есе, підготовлена промова, недоліком якої є пасивна роль студентів, поступова втрата комунікації внаслідок існування «криз уваги» через кожні 15–20 хвилин.

2. Лекція за участю студентів, в якій навіть процес розробки плану лекції і запис його на дошці сприяють посиленню комунікації. Запитання сприяють не лише формуванню уваги до інформації, а й активізації мислення: Що ви знаєте про...? На яких чинниках слід зупинитися для висвітлення даної проблеми? Які факти підтверджують зазначену концепцію? Чи є факти, що свідчать про недоліки зазначеної концепції?

3. Лекція з постановкою проблеми за допомогою доведення, прикладів, демонстрації.

4. «Подрібнена» структурна лекція, в якій чергуються міні-лекції з обговореннями. «Міні-лекція та обговорення дозволяють розв'язати проблему зосередження уваги студентів за допомогою перенесення навантаження з викладача на студентів і навпаки через кожні 15–20 хвилин» [6, с. 42].

5. Лекція – тлумачення текстів. Використовується декілька різновидів цього виду лекції. Це може бути спільне читання першоджерела й аналіз тексту. Водночас моделювання аналітичного читання передбачає використання не лише текстів, а й демонстрацію творів мистецтва, які потребують уважного «читання», аналітичного читання граф, таблиць, схем, карт, графіків, креслень тощо [6, с. 43].

6. Лекція з включеною дискусією студентів, контрольованою викладачем; передбачає поділ студентів на дві групи, обґрунтування п'ятьох пропозицій на користь певної позиції та п'ятьох заперечень проти неї.

З метою формування здатності магістрантів до структурування інформації та подолання «криз уваги» було використано інтерактивні технології «Метод шпаргалок», «Метод сценаріїв» та «Майстерня майбутнього викладача». Для прогнозу впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на характер комунікації нами було використано розклад занять та «Діагностичну лінійку», яку свого часу розробив І. Підласий [7] для аналізу уроку. Це дало змогу навчити магістрантів складати прогноз комунікативної ситуації реального навчального заняття з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників: місця заняття в розкладі, часу проведення (1–6 пара), дня тижня, пори року, впливу попередньої та наступної пари, впливу поточних заходів контролю з боку інших викладачів, виховних заходів у ВНЗ тощо. Методика «Навідні тексти» застосовувалася для формування умінь магістрантів використовувати документну комунікацію. Тексти-інструкції включали: опис завдання; опис

мети роботи; контрольні параметри оцінки якості роботи; план роботи; перелік необхідних інструментів, матеріалів та приладів; графік планування часу виконання роботи; теоретичні відомості та довідкові дані.

Застосування персоніфікованого підходу дозволило адаптувати зміст навчання до індивідуального розвитку та досвіду магістрантів. Найбільш доцільними виявилися технології комунікативного тренінгу, кейс-методу, методу проектів та інтерактивні технології [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Игнатьева Е. Ю. Менеджмент знаний в управлении качеством образовательного процесса в высшей школе : [монография] / Игнатьева Е. Ю. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2008. – 280 с.
2. Попова О. В. Проектирование адаптивных технологий профессионального образования : [монография] / Попова О. В. – Барнаул : Изд-во Барнаульского гос. педаг. ун-та, 2001. – 130 с.
3. Валицкая А. П. Философские основания современной парадигмы образования // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 15–19.
4. Попова О. В. Персонифицированные информационные технологии в процессах социализации личности / Попова О. В. // Межвузовский сборник научных трудов «Персонифицированные информационные технологии в процессах социализации личности и экономике». – Новосибирск : Ред.-изд. центр Новосибирского госуд. ун-та – 2006. – С. 6–10.
5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2006. – 255 с.
6. Скар О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скар // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 33–45.
7. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок / І. П. Підласий. – К., 1989. – 194 с.
8. Касярум К. В. Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи : [методичні рекомендації] / К. В. Касярум. – Черкаси : вид. від. ЧНУ, 2011. – 80 с.